

Μακεδονικά

Τόμ. 12 (1972)

Αφιερύεται εις την μνήμην Γεωργίου Θεμελή, Χαραλάμπους Λέκα

Πληροφορίες για τα ελληνικά σχολεία της Μακεδονίας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας

Ιωάννης Κ. Βασδραβέλλης

doi: [10.12681/makedonika.1019](https://doi.org/10.12681/makedonika.1019)

Copyright © 2015, Ιωάννης Κ. Βασδραβέλλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βασδραβέλλης Ι. Κ. (1972). Πληροφορίες για τα ελληνικά σχολεία της Μακεδονίας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. *Μακεδονικά*, 12, 500–502. <https://doi.org/10.12681/makedonika.1019>

καί/ἐκπτῶτοι τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου καί ἀπόβλητοι τῶν ἱερῶν περιβόλων καί ξεγυμνασμένοι τῆς θείας χάριτος· λαϊκοί καί ἰδιῶται ὡς ἀσεβεῖς, ἀντίθεοι, κακόβουλοι καί ἀσυνεῖδη/τοι, ἀφωρισμένοι ὑπάρχουσι ἀπὸ Θεοῦ κυρίου παντοκράτορος καί κατηγορούμενοι καί ἀσυγχώρητοι καί (κατὰ) θάνατον ἄλντοι, καί τυμπανιαῖοι (αἱ πέτραι) τὰ ξύλα καί ὁ σίδηρος/λυθείσαν, αὐτοὶ δὲ μῆδαμῶς, κληρονομήσουσι τὴν λέπραν τοῦ γιεζῆ, καί τὴν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα, τὰ κτήματα καί ὑπάρχοντα αὐτῶν εἰς ἀπόλειαν εἶψαν καί παντελεῖ ἀφανισμόν/ἐν γενεᾷ μιᾷ ἐξελαιφθείη τὸ ὄνομα αὐτῶν μετ' ἧχου, καί οὐ μὴ μείνῃ αὐτοῖς. ἐκκοπή-
 30 τωσαν ἀόρωσ τῆς παρουσίας ζωῆς, καί προσζημωθήτωσαν καί τὴν μέλλουσαν ἐν τῷ/ κρίνεσθαι αὐτοὺς ἐξέλθοιεν καταδεδικασμένοι ἢ προσευχῇ αὐτῶν γενέσθω εἰς ἁμαρτίαν, καί διάβολον στήτω ἐκ δεξιῶν αὐτῶν γεννηθήτωσαν αἱ γυναῖκες αὐτῶν χῆραι, καί τὰ/ τέκνα αὐτῶν ὀρφανὰ, γεννηθῆτω ἡ ἑπαυλις αὐτῶν ἠρημωμένη, καί ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν
 35 μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν, γεννηθῆτω ὁ οὐρανὸς ὁ ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν χαλ/κούς, καί ἡ γῆ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν σιδηρᾶ. πάταξι κύριος αὐτοὺς τῷ νύχει τῷ πυρετῷ καί ἀνεμοφορῶ, καί τῷ ὄχρῳ μεταμορφωθείσαν εἰς βόας κατὰ τὸν Ναβουχοδονό/σορ, στένοντες εἰεν ἐπὶ τῆς γῆς καί τρέμοντες ὡς ὁ Κάιν, σχισθεῖσα ἡ γῆ καταπῆ αὐτοὺς ὡς τὸν Δαθάν Κορρέ, καί Ἄβαρῶν, ἀγγελος κυρίου καταδιώξει αὐτοὺς ἐν πυ/ρίνῃ ρομφαίᾳ, ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ εἴη ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καί ἡ μερίς αὐτῶν μετὰ τοῦ προδότου Ἰούδα καί τῶν θεομίχων Ἰουδαίων τῶν συσταυρωσάντων τὸν κύριον/ τῆς δόξης καί προκοπῆν μήποτε ἦδησαν, μηδὲ πρόσωπον Θεοῦ, ἔχοντες καί τὰς ἀρχὰς πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνων ἀγίων, καί θεοφόρων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ καί τῶν/ λοιπῶν ἀγίων συνόδων ἐξ ἀποφάσεως.

Ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ Ἰνδικτ. Θ.

†ὁ Καισαρείας Ἰωαννίκιος †ὁ Ἐφέσου Μακάριος †ὁ Ἡρακλείας Μελέτιος †ὁ Ἐκυρίου Κωνσταντίνος †ὁ Νικομηδείας Μακάριος †ὁ Χαλκηδόνος Γρηγόριος †ὁ Προύσης Γεράσιμος †ὁ Βερροίας Ζαχαρίας †ὁ Βιζύης Ἰερεμίας †ὁ Συληβρ... ὁ Λήμνου Μακάριος ὁ Γρεβενῶν; Ἀνθιμος;

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Η. ΔΕΛΙΑΛΗΣ

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εἶχα δημοσιεύσει στίς 26 Ὀκτωβρίου 1962 στήν ἐφημερίδα Μακεδονία τῆς Θεσσαλονίκης, μέ τή συμπλήρωση 50 χρόνων ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Μακεδονικῆς πρωτεύουσας, ἕνα ἄρθρο σχετικὸ μέ τὴν παιδεία στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας στήν πόλη τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ὑστερα ἀπὸ λίγες ἡμέρες, σεβαστὸς συνταξιούχος ἐκπαιδευτικὸς, ὁ αἰμίμηστος Δ. Παπαγεράκης, ἀποθανὼν πρό τιῶν ἐτῶν, μέ ἐπεσκέφθη στὸ γραφεῖο μου καί ἔθεσε στή διάθεσή μου ἐκτεταμένο σημεῖωμα σχετικὸ μέ τὸ θέμα αὐτὸ πού περιέχει σημαντικὲς πληροφορίες καί τίς ὁποῖες κρίνω σκόπιμο νὰ δημοσιεύσω ἐδῶ γιὰ νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ἀπὸ τοὺς ἀσχολουμένους μέ παρεμφερῆ θέματα στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας¹.

Στὸ κεφάλαιο πού ἀναφέρετε τὸ τί δημοσίευσε ὁ διαπρεπὴς δημοσιολόγος Richard von Mach στίς ἐρευνές του διὰ τὰ ἔτη 1895-1896, γράφετε ὅτι στὰ δύο βιλαέτια τῆς Μακεδονίας

1. Στὸ μεταξὺ διάστημα ἐξεδόθη ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Σ τ ε φ. Π α π α δ ο π ο Ὑ λ ο υ, Ἐκπαιδευτικὴ καί κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, 8ον, σελ. 290.

σημειώνει 22 γυμνάσια καὶ 304 δημοτικά σχολεῖα κλπ. Σ' αὐτὰ θὰ ἀναφέρω μερικὲς λεπτομερειακὲς πληροφορίες, διότι τότε ἦμονυ μαθητὴς Γυμνασίου καὶ ἐγὼ.

Στὰ δύο βιλαέτια Θεσ/νίκης καὶ Μοναστηρίου Γυμνάσια μόνον τρία, στὸ Μοναστήρι, στὸ Τσοτύλι καὶ στὴ Θεσ/νίκη καὶ ἄλλο στὴ Σιάμιστα, τὸ Τραπεζάντζιο, ποὺ ἦτο γιὰ τοὺς Σιατιστινοὺς μόνον καὶ δὲ θυμοῦμαι, ἂν ἦταν τέλειο. Ἄλλα Γυμνάσια δὲν ὑπῆρχαν. Ἀνώτερα δημοτικά ὅμως δὲν μποροῦ νὰ ἐννοήσω ποιὰ εἶναι καὶ ἐννοεῖ ὁ δημοσιολόγος. Τότε ὅσες περιφέρειες ἐξαρθῶνταν ἀπὸ τὴν Θεσ/νίκη εἶχαν τὰ ἴδια σχολεῖα.

Λοιπὸν τὰ σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως εἶχαν ἐξή τάξεις καὶ τὰ λέγαμε Ἀστικά Σχολεῖα καὶ ὄχι δημοτικά καὶ τὰ Γυμνάσια πάλιν ἐξή. Σὲ κοινότητες ποὺ εἶχαν ἀρκετὸ πληθυσμὸ καὶ ἔσοδα εἶχαν καὶ δύο συνήθως γυμνασιακὲς τάξεις, ὅπως στὸν Πολύγυρο τῆς Χαλκιδικῆς. Μόνο στὴν Ἀρναία εἶχαν κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐλευθέρης Ἑλλάδος τέσσερις τάξεις δημοτικοῦ καὶ τρεῖς σχολαρχεῖον.

Γενήθηκα στὰ Βρασιά, ἀνατολικά ἀπ' τὸν Πολύγυρο 13 χιλιόμετρα, τὸ 1876. Τὸ 1882-83 ἐγγράφηκα στὸ σχολεῖο μας ποὺ εἶχε 2 δασκάλους τελειοφοίτους τοῦ Γυμνασίου Θεσ/νίκης. Ὅλα τὰ χωριὰ τῆς Χαλκιδικῆς εἶχαν σχολεῖα, ἴσως μερικὰ πολὺ μικρὰ νὰ μὴν εἶχαν. Ὅσα εἶχαν 200 οἰκογένειες καὶ ἄνω ὄλα εἶχαν 2 δασκάλους ἢ ἓνα δάσκαλο καὶ μιὰ δασκάλα, ἄλλα τρεῖς. Εἰς κομπολόγιες μεγάλες εἶχαν καὶ γυμνασιακὲς τάξεις, συνήθως δύο.

Ὅταν τὸ 1890-91 πῆγα στὸν Πολύγυρο στὴ Β' Γυμνασίον εἶχαν δασκάλους καὶ τοῦ διδασκαλείου Θεσ/νίκης. Τὸ διδασκαλεῖο Θεσ/νίκης ἰδρύθηκε, ὡς φαίνεται, τὸ 1880 ἀπὸ τὸν Χαρίσι Παπαμάρκο, ἀλλὰ στὰ 1890-91 δὲν λειτουργοῦσε, καταργήθηκε ἂν λειτουργοῦσε θὰ φοιτοῦσα καὶ ἐγὼ, διότι ἦταν χωρὶς ἔσοδα. Στὸ Γυμνάσιο δὲν πῆγα γιὰτὸ ὁ πατέρας δὲν εἶχε τότε τὴν οικονομικὴ δυνατότητα. Ἐμμεῖνα 2 ἔτη στὶς ἐργασίες τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὸ τρίτο 1893-94 διορίσθηκε ὡς βοηθὸς τοῦ διδασκάλου τοῦ χωριοῦ μας ποὺ ἦταν τοῦ διδασκαλείου Θεσ/νίκης, ἀλλὰ τελείωσε στὸ Διδασκαλεῖο Σερρῶν ποὺ πῆγα ὅσο δὲν τελείωσαν στὴ Θεσ/νίκη, ἀλλὰ καὶ τὸν Σερρῶν καταργήθηκε. Τότε μάθαμε ὅτι στὸ Τσοτύλι ἦταν οἰκονομικὰ (8½ λίρες δίδακτρα, τροφεία καὶ κρεββάτι μὲ στρώμα), διότι εἶχε καὶ οἰκοτροφεῖο. Τότε λοιπὸν μ' ἔστειλε ἐκεῖ ὁ πατέρας μου τὸ ἔτος 1895-96 καὶ ἔμμεῖνα καὶ τὸ ἐπόμενο.

Τὸ Γυμνάσιο στὸ Τσοτύλι Α. Μακεδονίας τὸ ἴδρυσε ὁ ἱερομόναχος Στέφανος Νούκας, πολὺ φιλοπόδοδος ἄνθρωπος, κατὰ τὸ 1871. Τότε ἤμυσταν ἐκεῖ ἄ ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ καὶ ὁ Σαλονικιὸς Ἄθαν. Ἀγγελιάκης, ὁ Γ. Μπούσιος, ὁ Ἡλίας Ἀλέξανδρος, ὁ κατόπιν ὀφθαλμίατρος. Τὸ διατηροῦσε ἡ Μακεδονικὴ Φιλελευθερικὴ Ἀδελφότητα ἰδρυέουσα στὴν Πόλη. Εἶχε μεγάλη φήμη. Φοιτοῦσαν τότε ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Μακεδονία, ἀλλὰ ἀπ' ὄλο τὸν Ἑλληνισμό. Ἀπὸ τὴν Πόλη, τὴν Σμύρνη, τὴν Κίο (Π. Πινάσης), τὴν Ἀγκυρα, τὸ Ἐσκι-Σεχρ (οἱ ἀδελφοὶ Τσιολιχίδης ἦσαν ἀπ' ἐκεῖ ὁ μεγαλύτερος ἦτο ἐπὶ Βενιζέλου ἀρχιτέκτονας ἐδῶ), ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι, τὸ Ἀνρράζιο, ἀπὸ τὴν Θεσσαλία, τὸν Πειραιᾶ. Αὐτοὺς τοὺς ἔστειλαν ἐκεῖ γιὰ σωφρονισμό, διότι ἦταν περιορισμένο οἰκοτροφεῖο καὶ μόνον τὸ Σάββατο 2 ὄρες πηγαίναμε στὴν αγορά ποὺ γινώταμε καὶ εἶχε περὶ τὰ 200 μαθητὰ, ἂς τὰ ποῦμε, ποὺ ἄνοιγαν μόνον τὸ Σάββατο. Συνταξιῶτης μου ἦταν καὶ ὁ Α. Κατζόπουλος, ἐ. π. Βιομηχάνων. Εἶχε γυμνασιάρχῃ τὸν Σακελλαρίου, γρηγόριο φιλόσοφο, τὸν ἀριστο μαθηματικὸ Δημ. Στεφάνου, γνωστότατο ἐδῶ, τὸν Ἰωάννη Παυλίδη, λίγο κουτσό, ἀριστο φιλόλογο στὴν Α' καὶ Γ' Γυμνασίον καὶ τὸν Ἀθανάσιο Κωνσταντινίδη στὴ Β' τάξη, τὸν γνωστὸ λυκειάρχῃ βραδύτερα, τὸν Δαραβίτζα κλπ. Τὸ Γυμνάσιο ἦταν τετρατάξιο, ὅπως στὴν ἐλευθέρῃ Ἑλλάδα. Εἶχε γιὰ τὸ χωριὸ ἐκεῖνο καὶ τέσσερις τάξεις δημοτικοῦ καὶ τρεῖς σχολαρχεῖον γιὰ τοὺς γείτονας. Αὐτοὶ οἱ ἀπ' τὴν ἐλευθέρῃ Ἑλλάδα μαθητὲς ἔφεραν τὴν ἀνηθικότητά τους καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους καὶ ἐγὼ καὶ ἕνας Ναουσαῖος ἀηδιάσαμε (τσιγάρο καὶ ἀκολασίες) καὶ ἀποφασίσαμε διὰ τὸ ἐπόμενο ἔτος 1896-97 νὰ μὴ ξαναπαῖμε ἐκεῖ καὶ ἂν οἱ γονεῖς μας δὲν μᾶς πῆγαιναν στὴν Θεσ/νίκη, νὰ πάμε στὸ Μοναστήρι, ὅπου μάθαμε πὼς ἦταν οἰκονομικὰ. Καὶ ὁ μὲν Πέτρος Χριστινάς πῆγε στὸ Μοναστήρι, ἐγὼ δὲ στὴν Θεσσαλονίκη.

Στὴν Θεσ/νίκη κατατάχθηκε στὴν Ε' τάξη. Εἶχαμε γυμνασιάρχη τὸν Ἰωάννη Δέλλιο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦταν ὑπέρκοος Ἕλληνας ἔνεκα τοῦ τότε πολέμου ἔφυγε καὶ ἔτσι καὶ τὸ ἐπόμενο ἔτος τὸν ἀναπλήρωσε ὁ καθηγητὴς Γκοτζαμάνης (ἄριστος ἱστορικός). Εἶχε περὶ τοὺς 220 μαθητές.

Τὸ Γυμνάσιο ὡς κλασσικὸ πιθανὸν νὰ ἦτο ἀπὸ τὸ 1875. Τότε εἶχε καὶ Παρθεναγωγεῖο Γυμνάσιο μὲ πέντε τάξεις, ἀπ' αὐτὸ ἔβγαιναν οἱ τότε δασκάλες. Τὸ διδαστήριό του ἦτο στὴν ὁδὸ Σωκράτους, ὅπου τώρα τὸ 5ο θηλέων καὶ τότε ἐπισκενάζετο καὶ λειτουργοῦσε στὸ διδαστήριό τοῦ Γ' ἀρρένων. Ἐμεῖς οἱ μαθητὲς φοιτούσαμε στὸ τότε νεοοικοδομημένο Χαρίσειο Γηροκομεῖο, στὴν ὁδὸ Μητροπόλεως. Τὸ διδαστήριό του ἦταν τὸ κατὰ τὴν Ἐκκλ. Παναγοῦδα τότε καινοουργὲς καὶ σήμερον οἰκοκυρικὴ καὶ επαγγελματικὴ σχολή.

Μετὰ τὸ 1865 στὸ χωριὸ μας εἶχαμε ἓνα δάσκαλο Σταύρο Παπασταύρο, Ἡπειρώτη, τελειόφοιτο τοῦ Γυμνασίου Ἰωαννίνων ἀποκατασταθέντα ἐκεῖ. Σ' αὐτὸν μαθήτευσεν ὁ πατέρας μου καὶ ἔμαθε πολὺ καλὰ γράμματα. Ἀπλ. ἀπ' ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὑπῆρχαν διδάσκαλοι μορφωμένοι.

Προσθέτω καὶ τὰ ἑξῆς: Μετὰ τὸ 1900 ἰδρύθηκε τὸ ὑποδιδασκαλεῖο τοῦ κ. Χάρακα, ἀπ' τὸ ὁποῖο ἀποφοίτησαν πάρα πολλοὶ διδάσκαλοι ἀπ' τὴ Χαλκιδική. Ἀπὸ τὸ 1900 καὶ ἑξῆς ὅλες οἱ κομποπόλεις στὴ Χαλκιδικὴ πού ἐργάσθηκα εἶχαν σχολεῖα, μὲ 3, 4, 5, καὶ 6 δασκάλους.

ΙΩΑΝ. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΑΦΟΡΩΝΤΑ ΚΥΡΙΩΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΟΠΛΑΡΧΗΓΟΥΣ ΤΩΝ ΚΟΡΕΣΤΙΩΝ ΝΤΑΛΙΠΗΝ ΚΑΙ ΚΥΡΟΥ

Ἐξακολουθῶν τὴν ἔρευναν τῆς ἀνευρέσεως ἐγγράφων ἀνεκδότων, ἀρχαικῶν συλλογῶν τουρκικῶν, ἑλληνικῶν καὶ ἄλλων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δημοσιεῖω κατωτέρω ἀνεκδότον ἐγγράφον ἀποσταλὲν ἄρμοδιος τὴν 11 Δεκεμβρίου 1906 ἐκ Μοναστηρίου εἰς ἐξέχουσαν προσωπικότητα τῶν Ἀθηνῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, περιέχον μετ' ἄλλων εἰδήσεων καὶ λίαν σημαντικὰς πληροφορίας διὰ τοὺς ἐντοπίους Ἕλληνας ἐκ Μακεδονίας ὀπλαρχηγούς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος Δημήτριον Νταλίπην καὶ Παῦλον Κύρου, πεσσόντας ὑπὲρ πατρίδος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος (1904-1908).

Αἱ δημοσιευόμεναι ἐδῶ πληροφορίαι συμβάλλουν θετικῶς εἰς τὴν ἐτοιμαζομένην κατ' αὐτάς νὰ δημοσιευθῇ ὁλοκληρωμένην ἱστορίαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, εἶναι δὲ γνωστόν ὅτι τὸσον ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ὅσον καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ ξένοι ἱστοριογράφοι, ἐδημοσίευσαν πολλὰς ἐργασίας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ἀλλὰ δέ, ὡς γνωρίζω, εὐρίσκονται ὑπὸ δημοσίευσιν.

11 Δεκεμβρίου 1906

Συνεχίζων τὴν τελευταίαν ὑποβληθεῖσαν ἔκθεσίν μου, λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω τὰ μετ' αὐτῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ ταύτῃ συμβεβηκότα.

Τῇ 1ῃ Νοεμβρίου ὁ στρατὸς περιεκύκλωσε τὸ χωριὸν Δοβρόλιστα¹ (περιφερεία Νεστραμίον), ἔθθα ἐκρίπτετο ἢ ὑπὸ τὸν Βούλγαρον βοεβόδα Κόλε² σμυμορία ἐκ τεσσάρων ἀνδρῶν. Ἐπικολούθησε συμπλοκή, καθ' ἣν ὁ Κόλες, ὡς καὶ πάντες οἱ κομίται, ἐν οἷς καὶ δύο Τοῦρκοι ἐφονεύθησαν. Ἐκ τοῦ στρατοῦ ἐφονεύθησαν δύο καὶ ἐπληρώθησαν ἕτεροι δύο.

1. Δοβρόλιστα, χωριὸν τοῦ νομοῦ Καστορίας πλησίον τοῦ Νεστορίου, τώρα λέγεται Καλοχώρι.

2. Βοεβόδας Κόλε, Βούλγαρος ἀρχισυμμορίτης.